Acta Horti Bergiani

ACTA HORTI BERGIANI. BAND 11. N:O 1.

1235

P. J. BERGIUS

ETT TVÅHUNDRAÅRSMINNE

TAL VID BERGIANSKA STIFTELSENS FEST
DEN 25 MAJ 1930 TILL FIRANDE AV 200-ÅRSMINNET
AV P. J. BERGIUS' FÖDELSE

AV

ROB. E. FRIES

MED 2 TAVLOR

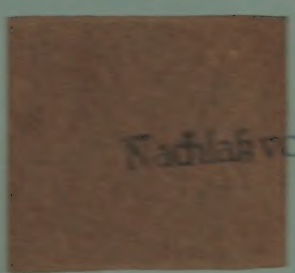

UPPSALA 1930
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
1930

1235.

Inv. 1934:106

1. P. J. Bergius, ett tvåhundra-årsminne.

Tal vid Bergianska stiftelsens fest den 25 maj 1930 till firandet av 200-årsminnet av P. J. Bergius' födelse.[1]

Av

ROB. E. FRIES.

Nachlaß von Prof. N. Malta

Med 2 tavlor.

I den Bergianska stiftelsens ägo finnes ett gammalt porträtt, prydande en av väggarna i föreståndarebyggnaden, ett porträtt, som återger bilden av en man, klädd i yvig allongeperuk och lång åtsittande livrock, en man med myndiga och karska drag, till hållning och later en karolin (tavla 1). Det konterfejet målades under Carl XII:es dödsår efter den då 29-årige domaren BENGT BERGIUS, häradshövding först i Västergötland, sedermera i Östbo, Västbo och Sunnerbo härader i Småland.

Vid sidan av den bilden och flankerande densamma hänga tvenne andra porträtt, vilka sins emellan bära tydligt brödratycke. De broderade sammetsrockarna, de gröna och ljusblå västarna, mellan vars knappar spetskråsen sticka fram, och de små perukerna med nackrosett stamma från Lovisa Ulrikas förfinade tidevarv och målningarna bära också årtalet 1761. De porträtten visa oss dragen av BENGT BERGIUS D. Y., bankokommissarien, och P. J. BERGIUS, naturforskaren och läkaren.

Det är tvenne generationer, som vi där se för oss, representanter för helt skilda skeden i vår historia. Fadern, uppvuxen och fostrad under Carlarnas

---

[1] De viktigaste källorna, varpå denna framställning grundar sig, äro: P. J. BERGII egenhändiga självbiografiska anteckningar samt brev till och från bröderna Bergius, förvarade i Bergianska stiftelsens arkiv å K. Vetenskapsakademiens bibliotek. — OLOF SWARTZ, Åminnelsetal öfver Kongl. Vetenskaps-Academiens framlidne ledamot, Herr Doctor Petr. J. Bergius, Historiae Naturalis & Pharmaciae Professor i Stockholm, hållit inför Kongl. Vetenskaps-Academien (den 8 okt. 1800); tryckt i Stockholm 1822. — V. B. WITTROCK, Några bidrag till Bergianska stiftelsens historia, i Acta Horti Bergiani I, sid. 1 (1890). — BERGIUS i Svenskt biografiskt Lexicon 3, sid. 557 (1922). Till dessa hänvisas för erhållande av närmare uppgifter om Bergii liv och verksamhet.

tidevarv, ger oss, så vitt vi kunna sluta av bilden, en typ från våra politiska stormaktsdagar. I de båda sönerna se vi ypperliga representanter för en annan storhetstid i vår historia, då våra arméer ej längre förde sina segerfanor över världen, men då LINNÉ stod segersäll bland sina blomsterfanor under en vetenskapernas guldålder i vårt land. En av kämparna i hans armé och ingalunda en av de ringare var P. J. BERGIUS, vilkens minne vi i dag fira.

Det har visst ofta redan blivit framhållet, hurusom förr i tiden våra lärdoms- och ämbetsmannasläkter i regel ledde sina anor tillbaka till bondeklassen. Bondens arbete i jorden förbyttes i en andra generation emot prästmannens vård om församlingshjorden, för att i ännu ett led utbytas mot vetenskapsmannens eller ämbetsmannens gärning. Så var också förhållandet inom den Bergius-släkt, kring vars märkligaste medlem vi nu samlas. Dess ättetal kan föras tillbaka till bonden Hallor, vilken på 1500-talet var bosatt å Våxnäs i Tingvalla (numera Karlstads) socken i Värmland. Dennes sonson Benedictus Andreae axlade prästkappan och blev med tiden kyrkoherde i Nyed. Efter faderns gård Berg i Väse socken togo han och hans bröder sig namnet Bergius. Ytterligare två generationer och vi stå inför den ättens medlem, vars karolinska drag vi nyss lärt känna. Bonden Hallor å Våxnäs, prästen Benedictus Andreae, domaren Bengt Bergius och hans son professorn Peter Jonas Bergius, se där i lapidarstil en släkts utvecklingshistoria, så vanlig i vårt land.

Tyvärr äga vi icke något porträtt av P. J. Bergius' moder och vi veta därför nu intet, om hur SARA BERGIA såg ut, men av vad vi veta om henne framgår, att hon hade rykte om sig att vara en praktisk och god hushållare, att hon var sällsynt förståndig och fromsint och uppfostrade sina barn i dygdiga grundsatser. Hon var dotter till den för sin lärdom kände prosten ERLAND DRYSELIUS i Jönköping och till denne kan man kanske leda tillbaka den vetenskapliga håg och läggning, som ett par av barnen ägde. På säteriet Eriksstad i Hvittaryds socken skänkte fru Sara den 6 juli 1730 sin make deras sistfödda barn, den son som i dopet erhöll namnet Peter Jonas.

Man skulle ju kunna tycka, att livet borde komma att te sig ljust och lugnt och ekonomiskt tryggat för barnen, som växte upp i domarehemmet på Eriksstad, men ödet hade för dem annorlunda beskärt. Knappt sex veckor efter den yngstes födelse gick fadern bort, lämnande efter sig maka och sju barn, det äldsta blott 9-årigt. Sex år förgingo, och så drabbades dessa av nästa ödesslag, i det även modern lämnade dem för alltid.

Ställda ensamma i världen höllo syskonen dock samman under ett års tid, då de vistades på ett litet bondehemman, som föräldrarna ägt, och där de levde, såsom det heter i Bergii självbiografi, under styrelsen av den äldste brodern, 15-åringen. Men så blev syskonkretsen bruten och barnen skingrades åt olika håll, där hjälpsamma vänner gåvo dem bostad och vård. Peter Jonas, den yngste, kom att tillbringa sina barna- och ynglingaår i tre olika prästfamiljer och fick i dem sin första utbildning. Med tacksamhet nämner han på äldre dagar den ömhet och omvårdnad, han rönte i dessa hem. Han fick där den första undervisningen och efter ett par års fortsatta studier vid Visingsö skola var han 1746, vid 16 års ålder, redan mogen att begiva sig till universitetet.

Nitton år tidigare hade en annan ung studiosus från ett annat småländskt prästhem dragit söderut med Lunda-akademien som mål. Det var Carl Linnaeus. Emellan dennes och Bergii första universitetstid råder det i övrigt onekligen en ganska egendomlig yttre överensstämmelse. Båda valde de läkarens kall och de därmed förenade naturvetenskapernas studium. Båda vistades de blott en kortare tid vid Lundauniversitetet, då de båda funno förhållandena där ej så gynnsamma på deras studiebana. Båda flyttade de också snart sin verksamhet från Lund till Uppsala, lockade av det större rykte, som det uppsvenska lärdomssätet vid bådas studietider ägde. Och för dem båda blev sedan Uppsala den ort, där deras egentliga utbildning för deras blivande kall ägde rum.

En avgjord skillnad emellan de båda unga studiosi, som från Småland sökte sig ned till det sydsvenska universitetet, låg dock däri, att medan Linnaeus drevs dit av en okuvlig längtan till naturens studium, så kom Bergius dit utan att, egendomligt nog, ens ha rätt klart för sig, vilken bana han skulle välja. Ej av någon inre drift utan fastmer av yttre omständigheters makt fördes han nämligen in på läkarebanan. En särskilt under ungdomen besvärande stamning ansågs nämligen hindrande för de banor, prästens och juristens, som släkttraditionerna eljes skulle kunnat bjuda honom att välja, och det var av denna orsak, han kom att utbilda sig till läkare, för vilket kall detta hans lyte ej ansågs hinderligt. Och oaktat allt detta skulle hans namn dock med tiden vinna berömmelse just för hans insatser som läkare och naturforskare och han själv i denna sin verksamhet finna sin högsta glädje och tillfredsställelse.

Då P. J. Bergius våren 1749 inskrev sitt namn i Smålands nations matrikel i Uppsala, var CARL LINNAEUS nationens inspektor. Landsmannaskapet såväl som studieriktningen förde därför snart den unge medicine studeranden samman med den ryktbare läraren, och som smålänning fick han hos denne en privilegierad ställning i jämförelse med andra studiosi.

De åren, då Bergius vistades vid Uppsala universitet, torde nog kunna betecknas som höjdpunkten i Linnés verksamhet därstädes. Sommaren 1749 företog denne sin mycket uppmärksammade Skånska resa, 1751 utkom det klassiska arbetet Philosophia botanica och 1753 hans Species plantarum, utgångsverket för den binära nomenklaturens tillämpning. Den Linnéanska trädgården stod då i sin rikaste blomstring, och ännu klingade där vivat-ropen vid det Linnéanska hemmet, när studentskarorna vände åter från de herbationes Upsalienses, som Linnaeus ledde och som med sin friska eggelse fångade de ungdomliga sinnena.

Det är därför lätt att förstå, att Bergius, som i Lund känt saknaden av ledning vid naturvetenskapernas studium, nu skulle fångas av den magnetiska kraft, som strålade ut från denne frejdade lärares personlighet, och att han skulle med iver kasta sig in på det studiefält, som Linnaeus speciellt omfattade och lärde. Att Bergius även gjorde det med framgång, därom har hans lärare själv vittnat. På åhörarelistorna har denne givit Bergius vitsordet »egregius» (den utmärkte), och som ett bevis på Linnés uppskattning av denne sin lärjunge kan nämnas, att han utvalde honom att sommaren 1752 för greve TESSINS räkning företaga en resa på Gotland i syfte att där för det Tessinska naturaliekabinettet insamla koraller och andra petrifikater. Detta uppdrag utförde också Bergius

så väl, att drottning LOVISA ULRIKA upptog planen på att sända honom ut på en botanisk forskningsfärd till Ostindien, en plan som dock av obekant anledning aldrig kom till utförande.

Av kanske lika stor betydelse för Bergii kommande livsgärning var också den undervisning, han erhöll av Linnés ämbetsbroder, den store läkaren och läraren NILS ROSÉN VON ROSENSTEIN. Vad denne betydde för Bergius, kommer här om en stund av en annan talare att med större sakkunskap framhållas.[1] Här må endast, för att de viktigaste data i Bergii liv må bliva i sammanhang nämnda, erinras därom, att han 1753 avlade sin medicinska examen, varvid Linné i det förda protokollet gav honom det vitsordet, att han visat »en extraordinair quickhet», samt att han följande år under Roséns praesidium försvarade en avhandling om koppornas botande. Det ståtliga medicine doktorsdiplomet, undertecknat av NICOLAUS ROSEN, h. t. Decanus, och CAR. LINNAEUS, Promotor, och som ännu bevaras i Bergianska stiftelsens arkiv, fick han ej själv mottaga i Uppsala. Han hade då redan ett par månader tidigare för alltid flyttat över till huvudstaden och där begynt den verksamhet, den praktiserande läkarens, som sedan blev hans livskall. Några år därefter, 1761, se vi honom också som professor i naturalhistoria och farmaci vid Collegii medici läroanstalt, kallad såsom förste innehavare av denna lärostol. Ytterligare en officiell uppgift lades snart på honom, då han (från 1766) samtidigt med professoratet fick bekläda en assessorstjänst i nämnda Collegium.

P. J. Bergius var en sann Linnés lärjunge och som sådan blev för honom naturforskningen, framför allt botaniken med dess praktiska tillämpning, huvudintresset i livet. Under det första årtiondet av hans Stockholmsvistelse togs tiden till största delen i anspråk av läkarepraktiken och därmed sammanhängande medicinska frågor, men det framgår tydligt av hans publicerade skrifter, liksom av bevarade brev från honom, att, i den mån hans ställning och yttre förhållanden blevo tryggare, han allt intensivare ägnade sina krafter åt botanisk forskning. Den önskan, som han i donationsurkunden för den Bergianska stiftelsen uttalade, att naturvetenskaperna, särskilt botaniken, genom densamma måtte vinna en årlig tillväxt, den hade han i ordets fullaste mening redan gjort till sin egen.

Vårt eget lands flora, vars bearbetning genom Linnés forskningar vid denna tiden nog ansågs hava vunnit en viss avslutning, ägnade Bergius ett mindre intresse och det är påfallande, hurusom i hans efterlämnade samlingar de inhemska växterna äro förhållandevis litet representerade. Endast på ett blad i vår svenska flora finna vi Bergii namn. I en liten uppsats i vetenskapsakademiens handlingar (1768) beskrev han nämligen det nya växtsläktet *Littorella*, i vilket han mycket riktigt påvisar, att en av Linné under *Plantago*-släktet beskriven växt genom sin organisation så avviker, att den hellre bör uppfattas som eget genus.

De främmande världsdelarnas växtlighet var det däremot, som verkade mest lockande på den stadsbundne forskaren, och det var ifrån de avlägsnare länderna, han framför allt samlade till sitt herbarium. I en rad smärre skrifter utredde

[1] Jfr O. HULT, P. J. Bergius och medicinen i Sverige (i Svenska Linnésällskapets årsskrift XIV, sid. 1. 1931).

han och beskrev nya arter och släkten från Nord- och Sydamerika, Indien och Sydafrika. I de flesta fall hava dessa Bergius' arbeten stått sig inför senare tiders granskning, ibland även i fall då de av samtiden ej helt gillades.

Det var emellertid den sydafrikanska floran, som mest väckte Bergius' intresse, och det var här han gjorde sin viktigaste rent botaniska insats. Anledningen därtill ligger i den omständigheten, att han från Kaplandet erhöll en kostbar växtsamling, vilken direktören i svenska Ostindiska kompaniet MICHAEL GRUBB som gåva, av vilken anledning är mig obekant, överlämnat till Bergius. På denna samling grundar sig ett av Bergii mera omfattande verk, hans *Plantae capenses* (1767), ett verk som enligt samtida omdöme var för »Botaniken til en märkelig och berömlig uplysning»[1] och som otvivelaktigt varit av stor betydelse för vår kunskap om den rika och underbara Kapfloran. Att närmare ingå på detta Bergii botaniska huvudarbete måste jag här avstå ifrån. Det kan vara nog att framhålla, att omkring 130 nya arter och 14 nya släkten av honom i detta arbete urskildes. Bergii botaniska skolning, hans systematiska blick och hans, man kan utan överdrift säga, ovanligt omfattande beläsenhet och litteraturkännedom framgår tydligt av detta hans verk. Såsom belysande må blott anföras, att av de 14 Bergianska Kap-släktena endast två visat sig ej hållbara. De 12 återstående värde hava senare tiders rikare material och bättre undersökningsmöjligheter endast bestyrkt. Med synnerlig iver fortsatte Bergius även sedermera att för sitt herbarium samla alster från den sydafrikanska floran. »Öfwergif ock intet Cap för hastigt», skriver han till Thunberg under dennes resor därstädes, »ty där äro immensa botaniska rikedomar at hämta».[2]

Läkare som Bergius var, samtidigt som botanisk forskare, såg han växterna även från deras användbarhet inom medicinen och god son av 1700-talets utilitaristiska tidevarv, som han också var, ivrade han mycket för officinella växters odlande och drogernas producerande inom fäderneslandet. I flera avhandlingar har han också framlagt »rön» på detta område. Här kan förtjäna erinras därom, att han i sin trädgård även i medicinskt syfte anlade försöksodlingar med rabarber. Frön därtill hade han lyckats erhålla från Ryssland och andra håll[3], och de ingående prov, han anställde för utrönande av den här producerade drogens effektivitet, syntes honom högeligen lovande. »Jag fann med nöje», skriver han, »at denna Svenska Rhabarber ej allenast liknar den Siberiska, utan ock i verkan mycket öfwerträffar densamma» och att »min Rhabarber . . . i purgerande kraft aldeles svarar emot, om icke werkeligen öfwergår den Chinesiska».

Huvudarbetet på detta område av hans verksamhet bildar hans 1778 utgivna *Materia medica e regno vegetabili,* för övrigt den till omfånget mest betydande av Bergii skrifter. Detta verk får delvis ses som en lärobok, vilken han utgav i egenskap av professor även i ämnet farmaci, men till innehållets omfattning bär det mera prägeln av en uppslagsbok till gagn för läkare och farmaceuter.

[1] *Lärda Tidningar* för år 1767, sid. 299.

[2] Odaterat brev från Bergius till Thunberg (troligen från 1773).

[3] I brev till Bengt Bergius, daterat Kensington 7 maj 1765, skriver A. KALLSTRÖM: »*Rheum* som jag specielt skickat är ej *palmatum* utan en annan ny sort som tros vara *verum officinarum*. Af *Rheum palmatum* skal jag i sommar skicka öfwer frön.»

På detsamma nedlade han mycken omsorg för att göra det så korrekt som möjligt. I ett brev till en vän (THUNBERG[1]) skriver han: »Jag håller på at skrifwa en materia medica, ... rensad ifrån lögn. ... Hinner jag at få ut denne bok, så hoppas jag nationen ej skall ha skam af honom.» Om han helt lyckades i den förstnämnda svåra uppgiften, får väl lämnas osagt, men att den senare förhoppningen gick fullt i uppfyllelse, därom vittna de sakkunniga enstämmigt.

Jämsides med arbetena inom botaniken och farmacin hopbragte Bergius för den tiden ansenliga samlingar, framför allt botaniska. Hans stora vänskapskrets och hans rika förbindelser i in- och utlandet gjorde tillskotten talrika och värdefulla. Herbariet beräknades vid hans död hava omfattat mer än 9,000 arter i 15,363 exemplar. Till jämförelse må nämnas, sans comparaison i övrigt, att det herbarium, som Linné lämnade efter sig, innehöll omkring 11,000 arter.

I det Bergianska herbariet, vilket alljämt finnes förvarat i Stiftelsens ägo i ungefär samma skick som på Bergii dagar, återfinna vi ett 30-tal växter, vilka som gåva överlämnats av LINNÉ själv. Där förekomma även betydande kollektioner, härstammande från de Linnéanska apostlarna, som bereste fjärran länder: från HASSELQVISTS resor i Orienten, FALCKS i Sibirien, LÖFLINGS i Spanien och ROLANDERS i Surinam, från ROTHMANS i Tripolis, OSBECKS i China och SPARRMANS i Sydafrika och på Nya Zeeland, för att blott nämna några av de mera bekanta namnen. »Men», säger Bergius i sin självbiografi, »ingen har dock så rikeligen, så hederligen och så noblement riktat wårt Herbarium som professor C. P. THUNBERG, hwilken, då han war utrikes stadd, hemsände stora packarna af örter från Cap. b. sp., Ostindien och Japan».

Med herbariet tävlade biblioteket. Tillsammans med den redan omnämnde äldre brodern Bengt, bankokommissarien, historikern och arkivforskaren, med vilken Bergius här i Stockholm bodde samman och delade allt i det gemensamma hemmet, samlade han bokskatter med iver men tydligen också med omdöme, och eftersom rätt rikliga medel därtill voro förhanden, blev det biblioteket både rikt och dyrbart, vilket lämnades Stiftelsen i arv och som nu förvaras på Vetenskapsakademien, till gagn för otaliga senare tiders forskare. Det innehåller framför allt en mycket god kollektion av 1500-, 1600- och 1700-talens naturvetenskapliga och medicinska litteratur men även en del verk av historiskt och annat innehåll. Vi se där många sällsynta och praktfulla planschverk, reseskildringar och andra arbeten, vilka numera äro svåråtkomliga. Där finnas pärlor i bokväg, som bröderna kommit över, och för att här blott nämna ett exempel må erinras därom, att i samlingen förvaras det band av Strabons geografiska verk De situ orbis, vilket Eric XIV ägde under sin fångenskap, i vilket denne gjort anteckningar och som är illuminerat med ett par intressanta teckningar av konungens hand, »måhända de äldsta av någon bevisligen svensk konstnär».[2]

I samband med Bergii vetenskapliga verksamhet kan det vara värt att erinra om det mindre kända förhållandet, att han här i Stockholm anlade en botanisk trädgård. Redan före hans bosättande här hade 1753 på ABRAHAM BÄCKS förslag vid Serafimerlasarettet iordningställts en liten trädgård, avsedd för sjuk-

[1] Brev av 6 okt. 1774.

[2] Nordisk familjebok. Band 7, sid. 789 (1907).

husets eget behov av medicinska och ekonomiska växter. Bergius övertog senare uppsikten över densamma, och sedan Riksens ständer 1766 därtill upplåtit plats, utvidgades den till en botanisk trädgård. Att Bergius ägde intresse för dennas förkovran, framgår bland annat av ett i Bergianska arkivet förvarat utkast till ett brev ifrån honom till föreståndaren för den ryktbara Chelsea Garden i London, JOHN MILLER, i vilket brev Bergius säger sig av regeringen hava blivit anförtrodd vården »of a botanical Garden in this City» och därför anhåller om hjälp vid anskaffandet av växter av alla slag, som kunna tåla klimatet här och som ej redan finnas inhemska i svenska floran. Någon större utveckling synes emellertid trädgården på grund av ekonomiska svårigheter ej hava fått. Något anslag ägde den på länge icke, utan den levde på bidrag från enskilt håll och från Vetenskapsakademien. Av Riksdagen beviljades den emellertid från och med 1770 ett årligt anslag om 3,000 dlr kmt. Historien om dessa medels användning är onekligen rätt så pikant och kastar ett egendomligt ljus över den tidens statsförvaltning. När nämligen Bergius ett par år senare hos Kungl. Maj:t sökte att återfå en summa av 1800 dlr, som han i förlitande på nämnda riksdagsbeslut förskotterat, så förklarades helt frankt av Statskontoret och Kungl. Maj:t, att de för trädgården anslagna medlen blivit förbrukade för andra behov och att därför intet fanns över till Bergii soulagerande.[1] En ringa tröst var det nog för denne, att Lazaretts Directionen i nåder anmodades »tillse huruwida genom föryttrande af någon Trädgårdens afkastning . . . Professor Bergius kunde till ersättning af sitt giorda förskott förhjelpas». Följande år 1774 måste av brist på medel denna den allra första »Bergianska trädgården» helt nedläggas.

En annan Bergiansk trädgård, den andra i ordningen, om man så vill, torde vara väl bekant för äldre stockholmare, vilka nog ännu erinra sig den gamla anläggningen, som förr i tiden låg ungefär på den plats, där Vasa-läroverkets byggnad nu reser sig och där en gång i tiden de »lärda bröderna Bergius» hade sin bostad (tavl. 2). Som Bergiansk trädgård ledde den sina anor tillbaka till år 1759, då P. J. Bergius inköpte en del av området och där inredde ett hem för sig och sin broder. Sedan ytterligare en granntomt förvärvats (1777), skapade bröderna därstädes, enligt ett samtida omdöme, »en af Stockholms yppersta Malmgårdar». Bergius fick nu en omfångsrik, omkring 7 hektar stor trädgård att sköta, och hans intressen började därmed att även rikta sig mot hortikulturen. För prydnadsväxter var han tydligen ej i särdeles grad intresserad, för den rent nyttighetsbetonade sidan av trädgårdsodlingen däremot destomera. Uti jordfrukters och grönsakers planterande gjorde han, enligt egen utsago, åtskilliga försök, och beträffande dessa kunde han ock i sina självbiografiska anteckningar göra följande anmärkningsvärda uttalande: »Twänne äteliga grönsaker har jag infört på Swenska bord, näml. *Rumex patientia* och *Rheum rhaponticum* eller matrhabarbern. Jag har en gros försökt at cultivera Rhabarber, som tämeligen wäl lyckas i wårt climat.»

Det har understundom blivit sagt, att vi i Bergius ha att se pomologiens fader i vårt land. Dylika hederstitlar äro ju ofta ingalunda lätta att rättvist

[1] Enligt Statskontorets underdåniga utlåtande av den 15 okt. 1773 och K. Maj:ts beslut i Conseil och Cabinetts Protocoll uti Inrikes civile ärender av 5 nov. 1773.

placera och man kan ju ibland i sådana frågor hysa skilda uppfattningar. Men visst är, att P. J. Bergius både direkt och indirekt betytt så mycket för pomologiens utveckling i Sverige, att hans namn alltid i detta hänseende skall nämnas som ett bland de stores. Sin utbildning som pomolog fick han huvudsakligen autodidaktiskt i sin egen trädgård. Den fruktträdgård, han på Bergielund skapade, erhöll vitsordet att vara den förnämsta i mellersta Sverige. Om vi också ej numera kunna göra oss en uppfattning om det berättigade i ett sådant omdöme, så kunna vi däremot ännu få en föreställning om fruktträdsbeståndets kvantitet. Enligt besiktningsprotokollet vid Bergii död innehöll nämligen trädgården ej mindre än 425 äppleträd, 282 plommonträd (jämte en »plommonskog»), 152 körsbärsträd och 33 päronträd. Av rena prydnadsträd synes Bergius särskilt hava värderat oxeln, ty av denna innehöll trädgården ej mindre än 64 exemplar.

Bergii ställning och hans åsikter inom pomologien känna vi av det »*Tal om Frukt-trägårdar och deras främjande i vårt Rike*», varmed han 1780 (den 9 februari) i enlighet med en alltjämt bevarad tradition nedlade presidiet, det andra han innehade inom Vetenskapsakademien. Detta tal, utökat till omfång och innehåll, finnes intaget i akademiens handlingar. Det har med rätta blivit betecknat som en hel lärobok i fruktträdgårdars anläggning och skötsel. Hela talet bär vittne om att Bergius genom talrika egna försök förskaffat sig en synnerligen rik erfarenhet, som han med vetenskapsmannens kritik vetat att vederbörligen sovra och tillgodogöra sig, till gagn för den svenska hortikulturen. »Här uphörer nu», så slutar han detsamma, »mitt enfaldiga Tal, som jag icke byggt på Trägårds-Böcker . . . utan på den enkla naturen och mäst på egna rön och försök; men den kärlek jag bär för denna Kongl. Academien, och den nit jag hyser för Fäderneslandets snara förkofran genom lönande Frukt-Trägårdars allmännare anläggning, uphöra aldrig.» Denna försäkran höll han i helgd. Därom skall för alla tider den Bergianska stiftelsen vittna.

Det framgår av allt, att Bergius under sin Stockholmsvistelse livligt deltog i det vetenskapliga livet här i staden och att han kan sägas hava varit en av centralfigurerna i den tidens naturvetenskapliga kretsar härstädes. Främst betingades väl detta av den allmänna aktning, man hyste för honom som person och forskare, men därtill bidrog nog också den officiella stämpel, han såsom professor i naturalhistorien härstädes hade fått. De föreläsningar, han i den egenskapen höll alltifrån 1762, efter en terminsindelning som motsvarade den vid universiteten, intresserade honom påtagligen mycket, och han samlade omkring sig talrika åhörare, ej blott de medicine studerandena, fältskärs- och apotekareleverna, utan även, såsom han själv säger därom, »åtskilligt hederligt folk af hvarje stånd», som »infunnit sig vid dessa publika föreläsningar, enär örterna om sommaren blifvit visade».

Av bevarade brev framgår också, att Bergius under denna tid stod i mycket livlig förbindelse med många av det egna landets liksom utlandets främste botanici, och det är nog icke blott en tillfällighet, att hans förhållande till just de mest framstående inom den Linnéanska lärjungekretsen (en SOLANDER, LÖFLING, THUNBERG o. a.) bar prägeln av den största intimiteten.

Till sin lärare LINNÉ stod Bergius, även länge efter det han lämnat Uppsala, i det allra hjärtligaste förhållande. Vi hava redan omnämnt, huru högt Linné skattade Bergii kunskaper och förmåga, och i brev av senare datum (20 juli 1756) talar han om Hr Doctorns »continuerande prof af den gambla uprichtiga vänskapen». Karaktäristiskt för detta deras förhållande och ej mindre karaktäristiskt för Linnés expressiva uttryckssätt är det tackbrev (20 mars 1759), som denne avsände i anledning av mottagandet av det Bergii tal *(Om Stockholm för 200 år sedan och Stockholm nu för tiden i anseende till handel och vetenskaper, särdeles den medicinska)*, varmed denne (1758) gjorde sitt inträde i Vetenskapsakademien. »För det präktiga och så mascule utarbetade talet, som icke kan läsas utan både nöje och båtnad, avlägger jag hiertelig tacksäjelse. Det gläder mig neder i stortåen, att mina gamble wänner kunna wisa sig på lärda theatern som hieltar. H:r Doctoren hedrar på alla ställen sitt rum, och lyser mot sina jämåriga som ächta sten emot flussar».

Och dock kan det icke förnekas, att detta goda förhållande fram emot 60-talets mitt i någon mån grumlades. Första anledningen därtill synes hava varit några rätt obetydliga kritiska anmärkningar, som Linné framställde i anledning av en av Bergius till Vetenskapsakademien inlämnad skrift *(Om Soja-bönan)*, vilka anmärkningar privatim delgivits akademiens sekreterare, men som av denne meddelats Bergius. Andra och nog djupare liggande orsaker bidrogo därtill. En av dessa var den iver, varmed Bergius understundom skyndade att offentliggöra nya upptäckter utan att, som det tyckes hava varit brukligt inom Linnélärjungarnas krets, först meddela sig med sin forne lärare. Härtill kom också en viss tävlan i förvärvandet av bidrag till de vetenskapliga samlingarnas ökande.

Det bör i detta sammanhang icke heller förglömmas, att Bergius i och med antagandet av professorsplatsen här i Stockholm i viss mån bröt med Uppsalauniversitetet och anslöt sig till en med detta tävlande läroanstalt. Den medicinska fakultetens medlemmar i Uppsala kunde från sitt universitets synpunkt ej med odelat välbehag se den i huvudstaden framväxande medicinska utbildningsanstalten. Den lilla och för övrigt övergående misshälligheten mellan Linné och Bergius kan därför kanske ses som den första svaga vindfläkten, som förebådade den storm, vilken längre fram i tiden skulle rasa med sådan våldsamhet under Berzelii och Hvassers tidevarv. Vad förhållandet mellan Linné och Bergius beträffar, så skingrades dem emellan med tiden molnen och solen lyste åter, om också ej med full värme, från en klar himmel.

Ute på sin malmgård levde så Bergius, allmänt aktad och allmänt omtyckt, tillsammans med sin broder i det stilla lugn, som de båda så högt värderade. Ett sällsynt vackert broderskapsförhållande förenade de två och skänkte dem ersättningen för familjelivets lycka. Deras hus blev med tiden burget, och det rika bohag, som ännu finnes i behåll därifrån (tavl. 1), talar — likasom traditionen — om ett gediget och väl utrustat hem. Där stodo i övre våningen de fyra grämålade växtskåpen, som inrymde det dyrbara herbariet, där stod den rika boksamlingen, som skänkte dem tillgång till de skrifter, de för sina forskningar krävde. Från väggarna i den stora salongen blickade, likasom ännu i

dag i den Bergianska byggnaden, Bergii familjeporträtter ned, och till dem slöt sig den märkliga samling konterfejer av det litterära sällskapet Tankebyggarordens illustra medlemmar, en CREUTZ, en GYLLENBORG, en FISCHERSTRÖM och andra, med det vackra Scheffelska porträttet av »herdinnan i Norden» på hedersplatsen. Någon direkt förbindelse med detta vittra sällskap hade, i motsats till vad stundom uppgivits, helt visst ingen av bröderna, och det var nog endast av allmänt kulturintresse, de förvärvade denna porträttsamling av en del av tidens märkligare kulturpersoner.

Efter dagens skilda arbeten sökte de och vunno där i hemmet den högsta förströelse de kunde få, arbetet i vetenskapens tjänst. En viss arbetsfördelning hade de genomfört. »Det var på min Brors departement at wårda bibliotheket . . . På mitt departement åter war at wårda Herbarium och naturalsamlingarna, och på örterna hade jag god reda.» »Wår sammanlagda flit giorde mödan lätt för oss, och den enas ifwer upmuntrade den andras. Wårt gemensamma studium och förtroliga sammanlefnad giorde at wi helt och hållet försakade andra nöjen, finnande wår största förnöjelse i flit och en indragen lefnad. Därföre syntes wi sällan eller aldrig på Comédier, spelhus, soupéer, m. m.» Så beskriver P. J. Bergius själv livet på Bergielund. Så alldeles efter ordalaget får man kanske ej ta denna skildring, som gjordes under intrycket av saknaden efter den tidigare bortgångne brodern. Besök mottogo de där ofta av »många lärde och vittre Män»[1], och då var livet nog ej så indraget. När Thunberg, Bergii intime vän, kom från Uppsala ned till huvudstaden, brukade han bo som gäst på Bergielund, och ännu finnes bevarat minnet av ett annat besök därstädes i den dikt, som CARL MIKAEL BELLMAN i augusti 1777 nedskrev »Vid ett besök hos de lärde bröderna, herr bankokommissarien och herr professoren Bergius, på deras egendom strax vid Carlberg». I den målar sångaren även andra sidor av livet på Bergii malmgård med de orden, han slutar sin impromptu-dikt[2]:

»Ett läckert bord att gladt uppduka
med hemväxt gröda, god och fin;
Att med ett glas av bästa vin
Uppmuntra både friska, sjuka;
Att talas vid på ärlig tro;
Att se'n med ljus och kunskap fägna;
Att vitterhet med vänskap hägna:
Är målning av min middagsro».

År 1790 den 10 juli slutade PETER JONAS BERGIUS på Bergielund sina dagar. Han hade då helt nyss fullbordat sitt 60:de år. Redan sex år tidigare hade den äldre brodern gått bort.

I det testamente, som P. J. Bergius tidigare uppgjort och vars innehåll Bengt Bergius till alla delar hade tillstyrkt, överlämnade han sin malmgård med samlingar och bibliotek till Vetenskapsakademien, och så uppstod den under

[1] Jfr A. SCHÖNBERGS åminnelsetal i Vetenskapsakademien över Bengt Bergius den 23 nov. 1785; sid. 51.

[2] EICHHORNS Bellmansupplaga II, sid. 100.

akademiens överinseende stående Bergianska stiftelsen. Dess dubbla syfte har av Bergius själv sammanfattats däri: »at Bergielund nu och i framtiden skall blifva en schola för horticulturen i riket, och at naturalhistorien, i synnerhet studium botanicum, genom denna inrättning vinner en årlig tilväxt».

För allom torde väl redan huvuddragen i den Bergianska trädgårdens historia vara välbekant, och de behöva ej här skildras. Dagens minne gäller ju också icke trädgården, utan dess stiftare. Endast en händelse ur Bergielunds krönika må det här erinras om. Under nära ett sekel förblev Bergii malmgård i orubbat skick, men så kom en tid, då staden växte ut och hotade att kväva anläggningarna. Trädgården tvangs att flytta och så grundades i mitten av 1880-talet den trädgård, som nu är sätet för den Bergianska stiftelsen. Dess idylliska plats vid Brunnsvikens strand utvaldes av den dåvarande professor Bergianus W. B. WITTROCK, vilken skapade den anläggning, på vilken sedan blott byggts vidare. Nu kunde här de båda syften, som Bergius framhållit, på ett fylligare sätt och som vi tro i Bergii anda förverkligas. En del av trädgården fick den praktiska hortikulturen, med trädgårdsskolan, till huvudsyfte; på den andra avdelningen föll lotten att främja studium botanicum till en årlig tillväxt.

Det gamla Bergielund är nu länge sedan borta. Det hus, vari Bergius levde och forskade, finnes ej mer, och den trädgård, där han gjorde sina rön, har försvunnit. Men oförändrat lever minnet av hans gärning här på det nya stället. År efter år skola här blommorna i den botaniska trädgården minna oss om den botaniska forskaren, och så länge som på nytt fruktträden varje vår här strö sina vita blomblad över marken, så länge skall minnet av vad han verkade i trädgårdsodlingens tjänst leva oförbleknat.

Tryckt den 5 juni 1931.

De Bergianska familjeporträtten, förvarade i stiftelsens föreståndarebostad. I mitten Bengt Bergius d. ä., till höger på bilden P. J. Bergius, till venster dennes broder Bengt Bergius. Möblerna hava tillhört bröderna Bergius.

Bröderna Bergius' bostadshus i gamla Bergianska trädgården.
(Efter en akvarell, utförd på 1870-talet av professorskan A. Andersson och nu i Bergianska stiftelsens ägo.)